

Research Article

Explaining the Facilitators and Barriers to Participating in Congregational Prayers from the Perspective of Students at Arak University of Medical Sciences; A Qualitative Study

Ali Jadidi¹, Mitra Jaras², Bahman Tavan³, Soleiman Zand^{1*}

¹ School of Nursing, Arak University of Medical Sciences, Arak, Iran

² Shazand School of Nursing, Arak University of Medical Sciences, Arak, Iran

³ School of Medicine, Arak University of Medical Sciences, Arak, Iran

* Corresponding author: Soleiman Zand, School of Nursing, Arak University of Medical Sciences, Arak, Iran.

Email: solaimanzand@gmail.com

DOI: [10.61882/jams.28.5.386](https://doi.org/10.61882/jams.28.5.386)

How to Cite this Article:

Jadidi A, Jaras M, Tavan B, Zand S. Explaining the Facilitators and Barriers to Participating in Congregational Prayers from the Perspective of Students at Arak University of Medical Sciences; A Qualitative Study. *J Arak Uni Med Sci.* 2025;28(5): 386-94. DOI: [10.61882/jams.28.5.386](https://doi.org/10.61882/jams.28.5.386)

Received: 05.01.2025

Accepted: 01.12.2025

Keywords:

Congregational prayer;
Obstacles;
Facilitators;
Students;
Qualitative study

© 2024 Arak University of Medical Sciences

Abstract

Introduction: Prayer is one of the most important manifestations of the spirit of monotheism in life. Despite the importance of prayer in life, it seems that according to the number of students in Arak University of Medical Sciences, their participation in congregational prayer is not very strong. Therefore, this study was conducted with the aim of explaining the obstacles to participating in congregational prayers from the perspective of Arak University of Medical Sciences students.

Methods: This study is a qualitative research in which data collection was conducted by a trained and informed researcher in a semi-structured manner using a number of guiding questions. Ten students with different academic backgrounds participated in this study. After obtaining consent from the participants to record the interview, they were asked to describe the personal, family, cultural, social, political, and educational challenges of participating in congregational prayers. After the data reached saturation and the researchers realized that no new data was obtained, they terminated the interviews and proceeded to transcribed the interview transcripts. After transcoding, data analysis was performed using content analysis and main concepts were extracted. Qualitative content analysis, which is a common method in qualitative studies, was used in this study. A conventional approach was used to analyze the data.

Results: In this study, 10 students from different fields of study (nursing, medicine, radiotherapy, midwifery, anesthesia, surgical technology, nutrition, laboratory science, occupational health) with an average age of 20.6 years participated, of which 5 were male and the rest were female. After analyzing the interviews, a total of 232 codes, 11 subcategories and 2 main categories were obtained, barriers (environmental, nature of congregational prayer, media, cognitive, political, health, welfare, individual and family, cultural and religious) and facilitators (individual characteristics, personality characteristics of the imam).

Conclusions: According to the results of this study, by removing the interference between the time of the educational classes and the time of the congregational prayer, expanding the cultural activities of the cultural affairs trustees of the university in order to explain the place of prayer to the students, providing a suitable environment to increase the attendance of officials, professors and Faculty staff, finding ways to increase motivation in graduate students, using continuous religious propaganda at the university level, and encouraging and appreciating active students and staff in performing this divine duty can have a significant impact on the establishment of congregational prayers.

تبیین تسهیل‌کننده‌ها و موانع شرکت در نماز جماعت از دیدگاه دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی اراک؛ یک مطالعه کیفی

علی جدیدی^۱ ID، میترا جرس^۲ ID، بهمن توان^۳ ID، سلیمان زند^۴ ID*

^۱ دانشکده پرستاری، دانشگاه علوم پزشکی اراک، اراک، ایران

^۲ دانشکده پرستاری شازند، دانشگاه علوم پزشکی اراک، اراک، ایران

^۳ دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی اراک، اراک، ایران

* نویسنده مسئول: سلیمان زند، دانشکده پرستاری، دانشگاه علوم پزشکی اراک، اراک، ایران. ایمیل: solaimanzand@gmail.com

DOI: 10.61882/jams.28.5.386

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۱۶	چکیده
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۱۰	مقدمه: نماز، یکی از مهم‌ترین مظاهر تجلی روح توحید در زندگی می‌باشد. با وجود اهمیت نماز در زندگی به نظر می‌رسد در دانشگاه علوم پزشکی اراک با توجه به تعداد دانشجویان موجود میزان مشارکت آنان در نماز جماعت چندان پررنگ نیست. لذا این مطالعه با هدف تبیین موانع شرکت در نماز جماعت از دیدگاه دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی اراک انجام شد.
واژگان کلیدی: نماز جماعت؛ موانع؛ تسهیل‌کننده‌ها؛ دانشجویان؛ مطالعه کیفی	روش کار: این مطالعه، یک تحقیق کیفی است که جمع‌آوری داده‌ها توسط یک پژوهشگر آموزش دیده و مطلع به روش نیمه ساختار یافته با استفاده از تعدادی سؤال راهنما انجام شد. تعداد ۱۰ نفر از دانشجویان با گرایش‌های مختلف تحصیلی در این مطالعه شرکت کردند. پس از کسب رضایت از مشارکت‌کنندگان مبنی بر ضبط مصاحبه، از آنان خواسته شد چالش‌های فردی، خانوادگی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و آموزشی شرکت در نماز جماعت را بیان کنند. پس از اینکه داده‌ها به حد اشباع رسید داده جدیدی حاصل نشد، مصاحبه‌ها را خاتمه یافته و پیاده‌سازی متن مصاحبه‌ها انجام شد. تجزیه تحلیل داده‌ها با استفاده از روش تحلیل کیفی محتوا انجام شد.
تمامی حقوق نشر برای دانشگاه علوم پزشکی اراک محفوظ است.	یافته‌ها: در این مطالعه ۱۰ نفر از دانشجویان علوم پزشکی با میانگین سنی ۲۰/۶ سال شرکت کردند که ۵ نفر از آنان مرد و مابقی زن بودند. پس از تجزیه تحلیل مصاحبه‌ها در مجموع ۲۳۲ کد، ۱۱ زیرطبقه و ۲ طبقه اصلی، موانع (محیطی، ماهیت نماز جماعت، رسانه‌ای، شناختی، سیاسی، بهداشتی، رفاهی، فردی و خانوادگی، فرهنگی و مذهبی) و تسهیل‌کننده‌ها (ویژگی‌های فردی، ویژگی‌های شخصیتی امام جماعت) حاصل شد.
	نتیجه‌گیری: با رفع تداخل زمان کلاس‌های آموزشی با زمان برگزاری نماز، گسترش فعالیت‌های فرهنگی متولیان امور فرهنگی دانشگاه در راستای تبیین جایگاه نماز، فراهم آوردن زمینه مناسب جهت افزایش حضور مسئولان، اساتید و کارکنان دانشکده‌ها، یافتن راه‌های افزایش انگیزه در دانشجویان، استفاده از تبلیغات دینی مستمر در سطح دانشگاه و تشویق و تقدیر از دانشجویان و کارکنان فعال در انجام این فریضه الهی می‌تواند تأثیر بسزایی در برپایی نماز با شکوه جماعت داشت.

ارجاع: جدیدی علی، جرس میترا، توان بهمن، زند سلیمان. تبیین تسهیل‌کننده‌ها و موانع شرکت در نماز جماعت از دیدگاه دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی اراک؛ یک مطالعه کیفی. مجله دانشگاه

علوم پزشکی اراک ۱۴۰۴؛ ۲۸ (۵): ۳۸۶-۳۹۴.

مقدمه

متعال وعده داده است که اگر عدد حاضران در نماز جماعت بیش از ده نفر باشد، اگر تمام دریاها مرکب و درخت‌ها قلم و جن و انس و ملائکه نویسنده شوند، نتوانند ثواب یک رکعت آن را بنویسند» (۳).

نماز جماعت، یک عبادت دسته جمعی است که مسلمانان در زمان و مکان واحد و به شکل واحد در صفوف منظم به امامت واحدی اقتدا می‌کنند و از این طریق تمرین رعایت نظم و آراستگی و نیز اطاعت از رهبری را می‌آموزند (۴) به نماز جماعت تأثیر زیادی بر روح و روان انسان بخصوص در دوران جوانی دارد. شرکت در نماز جماعت بهترین فرصت برای تقویت اطلاعات فرهنگی، سیاسی مذهبی و اجتماعی جوانان خواهد بود (۵).

نماز به عنوان بهترین و مؤثرترین سلوک روحانی و یاد آرامبخش خداوند متعال است که اگر به درستی اقامه گردد جان آدمی را فراخی و فرخی خواهد بخشید (۱). خداوند تعالی در قرآن مجید می‌فرماید: «نماز را به پادار همانا که نماز اهل آن را از هر کار زشت و ناپسند باز می‌دارد» (عنکبوت، آیه ۴۵). اگرچه نماز دارای اهمیت فراوان است، اما برگزاری نماز به جماعت اهمیت بیشتری دارد، زیرا نماز جماعت نمادی با ارزش از جامعه مطلوب اسلامی است که عناصری مانند رهبری، اتحاد و نظم را در بر می‌گیرد (۲). در حدیث معروفی که پیامبر اکرم (ص) از جبرئیل نقل کرده‌اند می‌فرمایند: «خداوند

چیست»، جهت انجام مصاحبه استفاده شد. سؤالات برای همه شرکت‌کنندگان به طور یکسان پرسیده شد. ساختار کلی مصاحبه برای همه شرکت‌کنندگان یکسان بود، اما مصاحبه‌کننده می‌توانست در مواقع لزوم سؤال‌های دیگری بپرسد. بدین ترتیب که پس از کسب رضایت از شرکت‌کنندگان مبنی بر ضبط مصاحبه (زمان مصاحبه حدود ۴۵ دقیقه الی یک ساعت)، که در یکی از کلاس‌های دانشگاه برگزار می‌شد، از آنها خواسته شد موانع فردی، خانوادگی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و آموزشی شرکت در نماز جماعت را بیان کنند. پژوهشگران پس از اینکه داده‌ها به حد اشباع رسید و داده جدیدی حاصل نشد، مصاحبه‌ها را خاتمه دادند، پس از پیاده‌سازی متن مصاحبه، تجزیه و تحلیل داده‌ها به روش آنالیز محتوا همچنین از رویکرد قراردادی استفاده شد و مفاهیم اصلی استخراج شد. جهت گزارش نتایج مشخصات دموگرافیک از نرم‌افزار SPSS نسخه ۱۶ (version 16, SPSS Inc., Chicago, IL) استفاده شد.

تجزیه تحلیل داده‌ها

از روش تحلیل کیفی محتوا (Qualitative content analysis) با رویکرد قراردادی برای آنالیز داده‌ها استفاده شد. ابتدا تمام مصاحبه‌ها به صورت متن پیاده‌سازی شد سپس واحد آنالیز تعریف شد که شامل موانع و تسهیلات شرکت در نماز جماعت می‌باشد. پس از آن طبقات و شمای کدگذاری تشکیل شد و تم‌ها و مفاهیم اصلی با رنگ خاصی مشخص گردید و موضوعات فرعی و زیرشاخه‌ها با رنگ دیگری علامت‌گذاری شد، که شمای کدگذاری بر نمونه‌ای از متن تست شد. تمام متن به کدهای شد. در صورت نیاز مجدداً مفاهیم و تم‌های اصلی بازنگری شد بعد از اتمام آن، بررسی همسانی در کدهای انجام و در نهایت نتیجه‌گیری از داده‌های کدگذاری شده انجام شد.

برای کسب قابلیت اعتبار؛ تلاش شد تا مشارکت‌کنندگان با حداکثر تنوع تجربیات انتخاب شوند؛ نمونه‌گیری تا رسیدن داده‌ها به حد اشباع ادامه یافت و مناسب‌ترین واحد معنایی انتخاب شد.

ملاحظات اخلاقی

این مطالعه با کد اخلاق (IR.ARAKMU.REC.1396.163) توسط کمیته اخلاق دانشگاه، به تأیید رسید. به مشارکت‌کنندگان اطمینان داده شد که شرکت در مطالعه کاملاً اختیاری است و عدم شرکت آنها در مطالعه هیچگونه پیامدی برای آنها به دنبال ندارد. همینطور تأکید شد که تمام داده‌های جمع‌آوری شده به صورت محرمانه نزد پژوهشگر قرار دارد و به جز تیم تحقیق در اختیار کسی قرار داده نمی‌شود. همینطور بیان شد که اطلاعات به صورت کلی و بدون ذکر نام منتشر خواهد شد به گونه‌ای امکان تشخیص هویت مشارکت‌کنندگان مقدور نباشد. همینطور جهت انجام ضبط مصاحبه مشارکت‌کنندگان از آنها رضایت اخذ شد. به آنها اطمینان خاطر داده شد مصاحبه‌ها نزد پژوهشگر به امان باقی خواهد ماند و دو سال بعد از پایان مطالعه حذف خواهند شد.

یافته‌ها

در این مطالعه، ۱۰ نفر از دانشجویان رشته‌های تحصیلی مختلف با میانگین سنی ۲۰/۶ سال شرکت کردند. ۵ نفر از آنان مرد و مابقی زن بودند. مشخصات جمعیت‌شناختی دانشجویان در جدول ۱ خلاصه شده است.

مطالعه بلقان‌آبادی و همکاران نشان می‌دهد، دانشجویانی که بیشتر در نماز جماعت شرکت می‌کنند کیفیت زندگی بهتری نسبت به دیگران داشته و همچنین دارای زندگی معنی‌دارتر و ساختار فلسفی مشخص‌تری نسبت به دیگران می‌باشند (۶).

بنابراین لازم است دانشجویان تشویق به شرکت در نماز جماعت شوند و شاید یکی از مهم‌ترین مسائلی که فکر متدینین را به خود جلب کرده این است که چگونه جوانان را دیندار و نمازخوان کنند و آنها را از بهره‌برداری از این ودیعه آسمانی بهره‌مند کنند (۷). با این حال به نظر می‌رسد با وجود تلاش‌های فراوانی که در برپایی نماز جماعت در مراکز آموزشی صورت گرفته است، میزان پایبندی به این فریضه الهی در حد مورد انتظار نیست و مساجد و نمازخانه‌ها به نحو مطلوب مورد استفاده جوانان قرار نمی‌گیرد (۸) مطالعه‌ای نشان داد، بین آموزش نماز، مکان، زمان و امکانات فیزیکی مناسب با میزان حضور دانشجویان در نماز رابطه مستقیمی وجود دارد (۹). مطالعه دیگری نشان داد، پخش شدن اذان در محیط‌های آموزشی بیشترین تأثیر را در حضور دانشجویان در نماز جماعت داشته است و بیشترین علت عدم شرکت دانشجویان در نماز جماعت عدم آشنایی با احکام و آداب نماز جماعت بوده است (۱۰).

بنابراین با وجود اهمیتی که نماز جماعت در فرهنگ دینی ما دارد، نمازهای جماعت دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی آن طور که باید و شاید پر رونق نیست. هر چند آمار دقیقی در این زمینه وجود ندارد اما مطالعات انجام شده در شهرهای مختلف نتایج متفاوتی را نشان می‌دهد؛ به عنوان نمونه مطالعه مجاهد و همکاران در دانشگاه علوم پزشکی شهید صدوقی یزد نشان داد، بیش از ۸۳ درصد دانشجویان در نماز جماعت شرکت می‌کنند (۱۰).

همچنین مطالعه عمیدی مظاهری و کرباسی نشان داد، حدود ۱۹ درصد دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی اصفهان بیشتر وقت‌ها در نماز جماعت شرکت می‌کنند (۱۱). اما به نظر می‌رسد در دانشگاه علوم پزشکی اراک با توجه به تعداد دانشجویان موجود میزان مشارکت آنان در نماز جماعت چندان پررنگ نیست. لذا این مطالعه با هدف تبیین موانع شرکت در نماز جماعت از دیدگاه دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی اراک انجام شد.

روش کار

این مطالعه به صورت کیفی انجام شد. نمونه‌ها به روش در دسترس از همه دانشکده‌ها و از تمام رشته‌های موجود (پرستاری، پزشکی، رادیوتراپی، مامایی، هوشبری، تکنولوژی جراحی، تغذیه، علوم آزمایشگاهی، بهداشت حرفه‌ای) در دانشگاه و از هر دو جنس انتخاب شدند. معیارهای ورود به مطالعه شامل گذشت حداقل یک نیم‌سال تحصیلی از ورود به دانشگاه، مسلمان بودن، تمایل داشتن برای مصاحبه بود.

مصاحبه با روش نیمه ساختار یافته توسط یک پژوهشگر آموزش دیده انجام شد. در این مطالعه، از یک پرسشنامه حاوی اطلاعات دموگرافیک شامل سن، جنس، رشته تحصیلی، محل سکونت، سال ورود به دانشگاه و دفعات شرکت در نماز جماعت در هفته جهت جمع‌آوری داده‌ها استفاده شد. همینطور از تعدادی سؤال راهنما به طور مثال، «موانع آموزشی شرکت در نماز جماعت چیست»، «موانع خانوادگی شرکت در نماز جماعت

جدول شماره ۱. مشخصات جمعیت‌شناختی شرکت‌کنندگان در پژوهش

شماره	سن	جنسیت	رشته تحصیلی	بومی/خوابگاهی	سال تحصیلی
۱	۲۰	مرد	پرستاری	خوابگاهی	سوم
۲	۱۸	زن	پزشکی	خوابگاهی	اول
۳	۲۲	زن	رادیوتراپی	خوابگاهی	چهارم
۴	۲۰	زن	مامایی	بومی	دوم
۵	۲۳	مرد	علوم آزمایشگاهی	خوابگاهی	چهارم
۶	۲۲	مرد	تغذیه	خوابگاهی	سوم
۷	۱۹	زن	هوشبری	خوابگاهی	اول
۸	۱۹	زن	کاردرمانی	خوابگاهی	دوم
۹	۲۰	مرد	بهداشت حرفه‌ای	بومی	دوم
۱۰	۲۱	مرد	اتاق عمل	خوابگاهی	سوم

مسخره‌ات کنن. خوابگاه تأثیر داره. مگه اینکه طرف خیلی اعتقاد قوی داشته باشه که این حرف‌ها روش اثر نداشته باشه» (م ۶).

۵. جانب‌داری‌های سیاسی: برخی دانشجویان بیان داشتند که اختلاف دیدگاه سیاسی که با امام جماعت و نیز غالب نمازگزاران وجود دارد، مانعی برای شرکت در نماز جماعت می‌باشد. جانب‌داری سیاسی امام جماعت، اعتقاد به عدم بیان حقیقت توسط وی، قبول نداشتن دیدگاه سیاسی مامومین و مخالفت با جهت‌گیری سیاسی امام جماعت از جمله مواردی بود که بیان شد. یکی از دانشجویان در این زمینه گفت: «...احساس می‌کنم صحبت‌هایی که بین دو نماز همیشه جانب‌دارانه است. من اونا رو قبول ندارم...» (م ۱۰)

۶. معضلات بهداشتی: برخی مشارکت‌کنندگان بیان داشتند که احتمال انتقال بیماری‌های مسری و نیز وضعیت بهداشتی مسجد، تمایل آنها را برای شرکت در نماز جماعت کاهش می‌دهد. کثیفی چادرهای نماز، ترس از انتقال بیماری، عدم شستشوی فرش‌ها و کثیفی مهر نماز از جمله مواردی بود که مطرح شد. یکی از آنها در این زمینه گفت:

«انقدر چادرهاش کثیف بود چون بچه‌ها میزبان زیر سرشون یا میکشون روی خودشون و اینها. آدم اینهارو می‌بینه میگه بدون چادر بخونه بهتره. من خودم یه سری بردم شستم واقعا تمیز شدن و اینها» (م ۷).

۷. موانع رفاهی: برخی از دانشجویان مواردی مانند تداخل وقت نماز جماعت با وقت غذا، تداخل با وقت سرویس و نیز توزیع ناهار در خوابگاه را مانع از حضور آنها در نماز جماعت ذکر کردند. یکی از آنها ابراز داشت:

«وقت سرویس‌ها جوریه که به نماز نمی‌رسیم. کارآموزی که تموم میشه ساعت دوازده از بیمارستان راه میوفتیم تا برسیم سردشت عملاً نماز جماعت تموم شده تازه اگر هم تموم نشده باشه باید سریع بریم ناهار بخوریم که به کلاس برسیم» (م ۱).

۸. موانع فردی و خانوادگی: این گروه از موانع نیز بر تکرار بوده و بسیاری از مشارکت‌کنندگان به آن اشاره داشتند. تنبلی، خستگی، گرسنگی، عجله داشتن، استعمال کرم و دوست داشتن نماز فردی از جمله عوامل فردی و سخت‌گیری خانواده، بی‌اهمیتی خانواده به نماز جماعت و تأثیر خانواده بر فرد از جمله عوامل خانوادگی بود که توسط مشارکت‌کنندگان مطرح شد. یکی از آنها در این زمینه گفت:

«خب خودم، الان کمتر پیش میاد. اون اوایل کرم ضدآفتاب میزدم خب دیگه حسش نیست که بشوری و وضو بگیری دوباره کرم بزنی» (م ۴).

۹. دیدگاه‌های فرهنگی و مذهبی: اهل تسنن بودن، ضعف تشکل‌های دانشجویی، عدم برگزاری مراسم شاد در مسجد، تأثیر گروه دوستان، رفتار

پس از تجزیه تحلیل مصاحبه‌ها در مجموع ۲۳۲ کد، ۲ طبقه و ۱۱ زیرطبقه حاصل شد که خلاصه آنها در جدول ۲ ارائه شده است.

الف. موانع

مشارکت‌کنندگان موانعی که موجب می‌شد علیرغم میل به شرکت در نماز جماعت، از این امر بازماندن را بیان کردند. این موانع شامل موانع محیطی، ماهیت نماز جماعت، موانع شناختی، تبلیغات رسانه‌ای، جانب‌داری‌های سیاسی، بهداشتی، فرهنگی و مذهبی بود.

۱. موانع محیطی: دانشجویان مواردی مانند فاصله زیاد خوابگاه تا مسجد، برودت هوا و کمبود تهویه مسجد را در این زمینه ذکر کردند. یکی از مشارکت‌کنندگان در این زمینه بیان کرد:

«...وقتی از کارآموزی برمی‌گردم خوابگاه، چون فاصله خوابگاه تا مسجد زیاده دیگه حوصله‌مون نمی‌آید برای نماز برگردیم مسجد» (م ۴).

۲. ماهیت نماز جماعت: بدیهی است که نماز جماعت به دلیل ماهیت جمعی خود و آداب خاص خود کمی نسبت به نماز فردی زمان بر می‌باشد. برخی مشارکت‌کنندگان با اذعان به این موضوع تأکید داشتند برخی از مواقع نماز جماعت طولانی می‌شود و لذا تمایل آنها برای شرکت در نماز جماعت مخصوصاً مواقعی که فرصت کمی دارند کاهش می‌یابد. بعلاوه به دلیل اینکه نماز جماعت در اول وقت برگزار می‌شود، لذا در صورتی که با برنامه کاری آنها تداخل پیدا می‌کند، امکان شرکت در نماز جماعت را از دست می‌دهند. یکی از مشارکت‌کنندگان در این زمینه گفت:

«طبیعتاً فردی، تند تند می‌خونی تموم میشه میره. جماعت رو طولانی می‌خون، ذکرهای اضافه می‌گن... طولانی میشه» (م ۳).

۳. تبلیغات رسانه‌ای: مشارکت‌کنندگان معتقد بودند تبلیغات رسانه‌های غیرهمسو چنان گسترده است که حتی ممکن است عقاید فرد را سست کرده و تخم شبهه را در اذهان آنها بکارد. یکی از آنها در این زمینه گفت:

«... از اون طرف تأثیر رسانه و اطلاعات کاذب خیلی زیاده، من اطراف خودم دارم به عینه می‌بینم. یعنی یه سری اراجیف واقعا، یه سری شایعه درباره اسلام که وقتی می‌شنوی شاخ درمیری» (م ۱).

۴. موانع شناختی: بسیاری از شرکت‌کنندگان به این موانع اشاره داشتند. مواردی نظیر ضعف بنیه اعتقادی، فقدان آموزش‌های اعتقادی، ترس از تمسخر دیگران، بلد نبودن احکام و شرایط نماز جماعت، نداشتن دغدغه نماز جماعت و ذهنیت نادرست نسبت به امام جماعت از جمله موانع ذکر شده بود. یکی از آنها چنین گفت:

«واقعا مسخره میکنن، همین نماز ساده رو که می‌خونی دوستان ممکنه

جدول ۲. خلاصه طبقات، زیرطبقات و کدهای استخراج شده از مصاحبه‌ها

طبقات اصلی	زیرطبقات	کد	
موانع	عوامل محیطی	تأثیر محیط مسجد در نماز جماعت	
		سرد بودن هوای مسجد کمبود تهویه مسجد	
	ماهیت نماز جماعت	زمان بر بودن نماز جماعت	
		زمان بر بودن نماز جماعت نسبت به فردی	
		طولانی شدن نماز	
		محدود بودن زمان نماز جماعت	
	عوامل شناختی	تأثیر رسانه‌ها	کمتر زمان بر بودن فردی تأثیر رسانه‌های اجتماعی تأثیر ماهواره و فضای مجازی
			ضخترس از مسجره کردن دیگران ضعف بنیه اعتقادی ضعف آموزش و شناخت
		عوامل شناختی	کمبود درک اهمیت نماز اول وقت کمبود آموزش احکام نماز جماعت عدم اعتماد به امام جماعت ندانستن دغدغه نماز جماعت بلد نبودن اصول نماز جماعت
			نگرانی از متصل نبودن صف‌ها بخاطر فاصله‌گذاری کرونا کمبود درک اهمیت نماز جماعت
عدم تمایل به شرکت در نماز جماعت بخاطر وجود برخی افراد ذهنیت نادرست نسبت به امام جماعت و عدم شناخت او اعتقاد به حضور برخی در نماز جماعت بخاطر ریا عدم شرکت در نماز جماعت بخاطر امامت غیر روحانی عدم اعتقاد به وحدت بودن نماز جماعت در نماز فرادا بهتر ارتباط برقرار می‌شود ترس از شست و شوی مغزی توسط دیگران اعتقاد به مختار بودن در نماز فردی مخالفت با صحبت‌های امام جماعت جانبداری سیاسی امام جماعت اختلاف سلیقه			
اعتقاد به عدم بیان حقیقت توسط امام جماعت عدم تمایل به شنیدن صحبت‌های امام جماعت بین دو نماز عدم حضور در نماز جماعت بخاطر قبول نداشتن دیدگاه سیاسی مامومین عدم حضور در نماز جماعت بخاطر قبول نداشتن دیدگاه سیاسی عوامل			
کثیفی چادرهای نماز ترس از انتقال بیماری‌های مسری عدم شستشوی فرش‌ها کثیفی مهر نماز مسجد باید تمیز باشد فاصله زیاد تا مسجد توزیع ناهار در خوابگاه			
عوامل رفاهی			عدم شرکت در نماز جماعت بخاطر تداخل با سرویس عدم شرکت در نماز جماعت بخاطر تداخل با وقت غذا

جدول ۲. خلاصه طبقات، زیرطبقات و کدهای استخراج شده از مصاحبه‌ها (ادامه)

طبقات اصلی	زیرطبقات	کد
		تأثیر عملی خانواده در نماز خواندن
		تأثیر خانواده بر فرد
		سخت گیری خانواده
		بی‌توجهی خانواده به نماز جماعت
		خجالت از حضور در نماز جماعت
		دشواری وضو گرفتن به دلیل استعمال کرم
		خجالت از داشتن حجاب در نماز
		تنبلی
		عدم شرکت در نماز جماعت بخاطر جدا نشدن از جمع دوستان
		عجله داشتن
		گرسنگی
عوامل فردی و خانوادگی		عدم شرکت در نماز جماعت بخاطر خستگی
		دوست داشتن نماز فرادا
		بی‌حوصلگی
		دوست داشتن نماز فرادی
		عدم شرکت در نماز جماعت بخاطر کم‌رویی
		راحت‌تر بودن نماز فرادی
		راحتی در نماز در خوابگاه
		نگرانی از نماز خواندن در جمع
		نگرانی از وضو گرفتن در جمع
		خستگی
		عادت به نماز فرادی
		عدم شرکت در نماز جماعت بخاطر عدم احساس نیاز
		عدم اعتقاد به ثواب بیشتر نماز جماعت
		صوفی‌گری
		اهل تسنن بودن
موانع		طول دادن نماز توسط امام جماعت
		مسخره کردن دیگران
		تأثیر تبلیغات رسانه‌های معاند
		رفتار نادرست برخی مذهبیون
		طرد شدن از طرف برخی افراد به ظاهر مذهبی
		ضعف تشکل‌های دانشجویی
		ممانعت دوستان از شرکت در نماز جماعت
		ضعف کار فرهنگی در مسجد
		نقش اساتید در عدم حضور در نماز جماعت
		وجود فاصله بین اساتید و دانشجویان
		عدم برگزاری مراسم شاد در مسجد
		تأثیر دوستان هم‌تا
عوامل فرهنگی و مذهبی		لزوم برگزاری مراسم شاد در مسجد
		رفتار نادرست برخی اساتید معارف
		نگاه متفاوت نمازگزاران به دانشجویانی که لباس متعارف نمی‌پوشند
		انتقاد به تک بعدی بودن کارکرد مسجد
		ناراحتی از اختصاص صف جلو برای افراد خاص
		نگاه نادرست برخی افراد نسبت به طواهر افراد شرکت کننده در نماز
		ذهنیت نسبت به اینکه نماز جماعت مختص برخی تشکل‌هاست
		برچسب زدن به علت شرکت در نماز جماعت
		تأثیر عوامل برگزار کننده نماز جماعت در تمایل به حضور در نماز
		کم‌رنگ بودن برگزاری مراسم شاد در مسجد
		عدم شرکت در نماز جماعت به دلیل تأثیر جو محیط
		فقدان طرح‌های تشویقی برای حضور در نماز جماعت
		ایجاد ذهنیت خاص نسبت به شرکت‌کنندگان در نماز جماعت
		عدم شرکت در نماز جماعت بخاطر هم‌رنگی دوستان
		اصل نماز خواندن مهم‌تر از شرکت در نماز جماعت است

جدول ۲. خلاصه طبقات، زیرطبقات و کدهای استخراج شده از مصاحبه‌ها (ادامه)

طبقات اصلی	زیرطبقات	کد
تسهیل‌کننده‌ها	ویژگی‌های فردی	اهمیت دادن به نماز اول وقت
		نگرانی از قضا شدن نماز
		نماز خواندن بخاطر خود نه دیگران
		اعتقاد به برکت وقت در صورت شرکت در نماز جماعت
		نماز به عنوان یک تکلیف واجب
		پاسخ به دعوت دوست برای شرکت در نماز جماعت و دیدار دوستان
		سابقه ارتباط با مسجد
		ثواب بیشتر شرکت در نماز جماعت
		عادت کردن به حضور در نماز جماعت قبل از دانشگاه
		الگو گیری از خانواده
تسهیل‌کننده‌ها	ویژگی‌های شخصیتی امام جماعت	تمایل به نماز اول وقت
		تشویق به شرکت در نماز جماعت توسط خانواده
		تأثیر خانواده در شرکت فرد در نماز جماعت
		توجه خانواده به نماز جماعت
		سابقه حضور در نماز جماعت قبل از دانشگاه
		اعتماد دانشجویان به امام جماعت
		تأیید صحبت امام جماعت بین دو نماز
		دعوت امام جماعت از دانشجویان برای نماز
		گرم گرفتن امام جماعت با دانشجویان
		تشویق استاد به نماز جماعت
تسهیل‌کننده‌ها	ویژگی‌های شخصیتی امام جماعت	تأثیر مهم شخصیت امام جماعت در تمایل به حضور در نماز
		دعوت از دوست برای شرکت در نماز جماعت
		ظهور وحدت در نماز جماعت
		دیدار با امام جماعت در مسجد

حضور در نماز جماعت قبل از دانشگاه می‌تواند تسهیل‌کننده و مشوق حضور آنها در نماز جماعت در مسجد دانشگاه شود. یکی از مشارکت‌کنندگان در این زمینه گفت: «نماز مهم‌ترین واجبه. وقتی اول وقت و با جماعت بخونی هم وقت و زندگی آدم برکت پیدا می‌کنه و هم اینکه نگران قضا شدنش نیستی». (م ۵).

۲. ویژگی‌های شخصیتی امام جماعت: از دیدگاه برخی مشارکت‌کنندگان، امام جماعت تأثیر زیادی در تمایل آنها به حضور در نماز جماعت دارد. از دیدگاه آنان اعتماد دانشجویان به امام جماعت، تأیید صحبت وی بین دو نماز، گرم گرفتن امام جماعت با دانشجویان و دیدار با امام جماعت از جمله موارد مهم در این زمینه بود. یکی از آنها گفت: «یکی از امام جماعت‌ها حاج آقای ... بود که من خیلی دوستش دارم. همیشه با بچه‌ها گرم می‌گرفت، خیلی باهامون رفیق بود...» (م ۵).

بحث

این مطالعه با هدف تبیین موانع شرکت در نماز جماعت از دیدگاه دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی اراک انجام شد. با توجه به نتایج، دو طبقه اصلی به دست آمد. طبقه اول «موانع» بود. در این رابطه، یافته‌های مطالعات حاکی است که دانشجویان برای اقامه فریضه نماز خود با موانع فراوانی مواجه هستند. از سوی دیگر نماز در فرهنگ اسلامی منبع آرامش معرفی شده است و باید شرایط را برای انجام این فریضه الهی برای دانشجویان فراهم نمود. در مطالعه حاضر، از موانع عمده‌ای که دانشجویان تجربه کرده‌اند، شامل موانع محیطی، رسانه‌ای، شناختی، بهداشتی، رفاهی،

نادرست برخی اساتید معارف، انتقاد به تک بعدی بودن کارکرد مسجد، نگاه نادرست برخی افراد نسبت به ظواهر افراد شرکت‌کننده در نماز، ذهنیت نسبت به اینکه نماز جماعت مختص برخی تشکل‌هاست، شرکت در نماز جماعت باعث برجسب خاصی می‌شود، تأثیر عوامل برگزارکننده نماز جماعت در تمایل به حضور در نماز و فقدان طرح‌های تشویقی برای حضور در نماز جماعت از جمله مواردی بود که توسط آنها مطرح شد. یکی از دانشجویان در این زمینه بیان داشت: «الان دغدغه‌های ما همین موضوعها (فرهنگی) هست. کرسی بزارن مثلاً. تریبون آزاد باشه. چرا نباشه؟ اصلاً از اول مسجد جای همین موضوعات بوده. هم سیاسی هم فرهنگی هم اجتماعی. ولی الان فقط رو بعد مذهبی تکیه میکنن فقط متاسفانه» (م ۱۰).

ب. تسهیل‌کننده‌ها:

مشارکت‌کنندگان به مواردی اشاره کردند که می‌تواند موجب تسهیل حضور آنان در نماز جماعت شود. ویژگی‌های فردی و ویژگی‌های شخصیتی امام جماعت دو طبقه تشکیل شده در این قسمت بود.

۱. ویژگی‌های فردی: یکی از مهم‌ترین عواملی که باعث تسهیل حضور دانشجویان در نماز جماعت می‌شود، ویژگی‌های فردی آنها بود. آنها ابراز داشتند مواردی از قبیل اهمیت دادن به نماز اول وقت، نماز خولدن بخاطر خود نه دیگران، اعتقاد به برکت وقت در صورت شرکت در نماز جماعت، سابقه ارتباط با مسجد، ثواب بیشتر شرکت در نماز جماعت، عادت کردن به حضور در نماز جماعت قبل از دانشگاه، الگو گیری از خانواده، تمایل به نماز اول وقت، توجه خانواده به نماز جماعت و سابقه

جمعی دینی کاهش می‌یابد (۱۲).

همچنین در پژوهش‌های مشابه، مهمترین مسائل در عدم گرایش به نماز: عادت نداشتن به نماز از دوران نوجوانی، ندانستن فلسفه نماز، ترجیح دادن تفریح و ورزش و برنامه‌های تلویزیونی، حل نشدن مسائل اعتقادی مانند توحید، معاد و نظیر آن، رفتار نامعقول بعضی گروه‌ها و تشکل‌ها، تضاد فرهنگی موجود در دانشگاه با توجه به غیر بومی بودن دانشجویان، عدم برنامه‌ریزی صحیح در ارتباط با نماز، ناآشنایی به نیازهای خود، اوضاع سیاسی کشور، اوضاع مدیریتی دانشگاه و عدم مقبولیت امام جماعت در دانشگاه برشمرده شده است (۲۱، ۲۲).

در این راستا، مولایی و همکاران در پژوهش خود، عوامل ترغیب‌کننده شرکت در نماز جماعت را پخش اذان، اعتقاد به ثواب نماز جماعت و اعتقادات مذهبی والدین دانسته و از عدم آشنایی با احکام، همزمانی نماز با ساعت کالس و تغذیه به عنوان موانع مشارکت یاد کرده است (۲۳).

محدودیت‌های اجرایی طرح و روش کاهش آن‌ها:

این مطالعه به دلیل کیفی بودن، بر روی تعداد محدودی از دانشجویان انجام شد با اینحال سعی شد که با افزایش تعداد مصاحبه‌ها تمامی ابعاد مسأله واکاوی شده و برای یافتن تجربیات مشارکت‌کنندگان تلاش شود.

نتیجه‌گیری

با توجه به یافته‌های مطالعه حاضر، پیشنهاد می‌شود مسئولین فرهنگی دانشگاه با عنایت به موانع قید شده و تلاش در جهت رفع آنها زمینه حضور حداکثری دانشجویان در نماز جماعت را فراهم آورند. با برنامه‌ریزی بهتر می‌توان با رفع تداخل زمان کلاس‌های آموزشی با زمان برگزاری نماز جماعت، گسترش فعالیت‌های فرهنگی در راستای تبیین جایگاه نماز برای دانشجویان، فراهم آوردن زمینه مناسب جهت افزایش حضور مسئولان، اساتید و کارکنان دانشکده‌ها در نماز جماعت، یافتن راه‌های افزایش انگیزه در دانشجویان تحصیلات تکمیلی، استفاده از تبلیغات دینی مستمر در سطح دانشگاه و تشویق و تقدیر از دانشجویان و کارکنان فعال در انجام این فریضه الهی، تأثیر بسزایی در برپایی نماز با شکوه جماعت داشت. ضمن آنکه، مدیران دانشگاه نیز می‌توانند با تقویت عوامل مؤثر و رفع موانع، بر مشارکت بیشتر دانشجویان در نماز جماعت در ایجاد فضای معنوی و آرامش روحی آنها اثرگذار باشند.

با توجه به نتایج به دست آمده از مطالعه حاضر، و شناخت تسهیل‌کننده‌ها و موانع نماز خواندن دانشجویان، باید دانشگاه و خانواده تصمیماتی را در نظر داشته باشند که آنها را به نماز خواندن ترغیب کند. همچنین مواردی که در خوابگاه و دانشگاه مانع از نماز خواندن آنها می‌شود را برطرف نمایند.

تشکر و قدردانی

پژوهش حاضر یک مطالعه کیفی است که در کمیته اخلاق دانشگاه علوم پزشکی اراک با کد طرح تحقیقاتی ۲۸۴۲ به ثبت رسیده است، بدین‌وسیله محققان از تمامی مسئولین دانشگاه و دانشجویانی که انجام این پژوهش بدون همکاری آن‌ها امکان‌پذیر نبود، قدردانی می‌نمایند.

فردی و خانوادگی بود. نتایج پژوهش‌های نصیرزاده و همکاران (۱۲) و نجابت و همکاران (۱۳) نیز نشان‌دهنده این است که شرایط و امکانات فیزیکی مانند: پاکیزگی، آراستگی و جذابیت مکان اقامه نماز، وسعت و بزرگی مکان اقامه نماز، کمیت و کیفیت فرش‌ها و موکت‌ها، کیفیت صدا در محل برگزاری نماز، وضعیت تبلیغات اعم از پوستر، تراکت، پلاکارد و غیره، وضعیت نور و رنگ نمازخانه، وجود مهر و جانماز کافی، معطر و خوشبو بودن محل اقامه نماز، وضعیت جاکفشی نمازخانه، به اندازه کافی بودن سرویس‌های بهداشتی و دستشویی، وجود وسایل سرمازا و گرمازا در نمازخانه مدرسه از عوامل مؤثر بر اقامه نماز جماعت است. اما در پژوهش رحمانی، بین مناسب بودن فضای مسجد و میزان شرکت دانشجویان در نماز جماعت رابطه معنی‌داری مشاهده نشد (۱۴).

همچنین در پژوهش حاضر، موانعی مانند روشن نبودن فلسفه نماز، ضعف پایه‌های اعتقادی، بی‌حوصلگی، اهمیت نداشتن نماز به عنوان محدودیت‌های فردی؛ همزمانی و تداخل ساعات نماز خواندن با برنامه‌هایی مانند توزیع غذا، برنامه‌های ورزشی، تلویزیونی، انجام کارهای شخصی و متفرقه به عنوان محدودیت‌های محیطی؛ عدم توجه اجتماع، خانواده، والدین، اطرافیان، دوستان، طولانی شدن نماز، وضعیت رفتاری اهل نماز، و بدسلیقگی مسئولان اقامه نماز و به عنوان محدودیت‌های اجتماعی اقامه نماز در نظر گرفته شد. شهبویی، نیز به عوامل اثرگذاری همچون تأکید بر فضای دینی خانواده، دوستان و استادان اشاره نمود (۱۵).

ولی‌زاده، نیز در پژوهش خود به موانعی اشاره نمود که متفاوت با نتایج پژوهش حاضر بوده است، که شامل: تبلیغات بسیار ضعیف رسانه ملی برای نماز، عدم ارتباط خوب در دوران کودکی فرد، عدم توجه به جوانان در اجرای برنامه‌های مسجد، یکدل نبودن مسجدی‌ها، بداخلاقی هیأت‌امنا نسبت به کودکان، توجه به امر نوجوانان در دوران نوجوانی، جان دادن به جوانان و نوجوانان، واگذار نکردن مسئولیت‌ها به جوانان، وجود اختلاف بین هیأت‌امنا و بسیج، جناح‌بندی بین جوانان و بداخلاقی هیأت‌امنا نسبت به کودکان، عدم اجرای برنامه‌های عملیاتی می‌باشند (۱۶).

در مطالعه نفیسی و دیانت، فاکتورهایی مانند عوامل خانوادگی، دوستان، مشارکت مسئولان، همزمانی نماز با کلاس، انگیزه شخصی نقش قابل توجهی در میزان حضور دانشجویان در نماز جماعت داشت (۱۷). در این راستا، برخی از مطالعات مشارکت دانشجویان در نماز جماعت را در سطح کم نشان داده‌اند. نتایج پژوهش اسماعیل‌زاده، بیانگر این مطلب بود که دانشجویان در عبادات جمعی، کمترین درصد مشارکت را دارند (۱۸). در مطالعه دیگری، حدود ۴۰ درصد دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی سمنان به دلیل عدم تمایل قلبی از حضور در نماز جماعت خودداری می‌کردند و میزان مشارکت افراد متأهل بیشتر بود (۱۹).

بلوردی و قوی دل (۲۰) و خوشنود و جعفری در مطالعه خود نشان دادند، بین مشارکت کارکنان دانشگاه و آموزش نماز، مکان، زمان و امکانات فیزیکی مناسب، روحانی بودن امام جماعت و تشویق دانشجویان به نماز با میزان مشارکت آنها رابطه مستقیم وجود دارد.

نصیرزاده و همکاران در پژوهش خود، افراد را در سه پایگاه اجتماعی-اقتصادی بالا، متوسط و پایین قرار دادند. نتایج گویای آن بودند که هرچه پایگاه اقتصادی-اجتماعی افراد بالاتر باشد، میزان مشارکت آن‌ها در مراسم

تمامی نویسندگان در تمامی قسمت‌های مقاله نقش داشتند.

نویسندگان تصدیق می‌کنند که هیچ تضاد منافی وجود ندارد.

References

1. Akbarian F. On the relationship between religious attitude and happiness and self-efficacy of high school students [in Persian]. *J School Psychol.* 2016;5(2):7-19.
2. Nasr AR, Moeinpour H, Oreizi HR, Bagheri Z. A meta-analytic study of factors influencing the attraction and participation of students in school congregational prayers [in Persian]. *Educational Innovations Quarterly.* 2008;7(3):63-86.
3. Soleimani Iran, Azizi B. Congregational prayer and the spiritual reconstruction of students. *Mosque, Youth, Challenges and Solutions, Proceedings of the 18th National Prayer Conference.* Tehran, Iran; 2011. [in Persian]
4. Sheshgol Nejad S, Talebtash AM. A comparative study of saying prayer in Islam and Zoroastrianism [in Persian]. *Quranic Knowledge Research.* 2016;7(24):131-58. doi:10.22054/rjqk.2016.5726
5. Asiayi Shafiei P. Unity and Islamic cohesion among Muslims in the light of congregational prayer and Hajj in the academic year 2007-2008. *Mosque, Youth, Challenges and Solutions. Proceedings of the 18th National Prayer Conference.* Tehran, Iran; 2011. [in Persian]
6. Bolghan Abadi M, Soltani Shal R, Abdkhodaei MS. The effect of congregational prayer on the quality and meaningfulness of life. *Proceedings of the 1st National Conference on Social Determinants of Health.* Tehran, Iran; [2010 Oct 13-15]. [in Persian]
7. Mohammadi AR, Abbassian M. Investigating factors affecting the strengthening and promotion of students' spirituality (case study: students of Imam Ali (AS) Military University) [in Persian]. *Military Management Quarterly.* 2010;3(39):163-94.
8. Al-Hosseini SM. Investigating the tendency of youth in Markazi province towards congregational prayer and evaluating its influencing factors. *Mosque, Youth, Challenges and Solutions. Proceedings of the 18th National Prayer Conference.* Tehran, Iran; 2011. [in Persian]
9. Zolfaghari A, Khalaji HR. Investigating factors affecting the attendance of students in congregational prayers at Islamic Azad University, Tuysarkan Branch [in Persian]. *Religion and Communication.* 2013;18(39):63-77. doi:10.30497/rc.2013.1314
10. Mojahed S, Nasiriani K, Hashemian Z, Lotfi MH, Eslami A. Study of attendance and factors affecting students' participation in congregational prayers at Shahid Sadoughi University of Medical Sciences, Yazd [in Persian]. *Culture in Islamic University.* 2014;3(12):391-412.
11. Amidi Mazaheri M, Karbasi M. Investigation of prayer among freshman students in Isfahan University of Medical Sciences, 2012 [in Persian]. *Health System Research Journal.* 2014;10(1):160-7.
12. Nasirzadeh R, Nasirzadeh M, Nasirzadeh MH. Motivations for praying and its effect on the perception of individual, social, and environmental limitations of prayer among students [in Persian]. *Culture in Islamic University Quarterly.* 2013;6:140-55.
13. Najabat M, Heydari ST, Shahriari M, Riasati A, Ahmadian A, Shoara R, et al. Investigating the reasons for students' non-attendance in congregational prayers. *Proceedings of the 11th National Prayer Conference.* Tehran, Iran; 2011;11-20. [in Persian]
14. Rahmani MJ. Investigating factors influencing students' tendency or lack thereof to participate in congregational prayers [in Persian]. *Epistemological Studies in Islamic University Quarterly.* 2009;13(43):171-99.
15. Shahrouyi A. Prayer, youth, university. In: *Prayer and Student.* Qom, Iran: Maaref Publications; 2013. p. 161-70. [in Persian]
16. Valizadeh MJ. Barriers and factors affecting the relationship of non-mosque youth with the mosque [in Persian]. *Religion and Communication (Imam Sadiq University/Nameh Sadeq).* 2023;30(2):653-78. Doi:10.30497/rc.2023.244113.1958
17. Nafisi HR, Diyanat M. Investigating and analyzing the status of prayer among university students. *Proceedings of the 11th National Prayer Conference.* Tehran, Iran; 2011. [in Persian]
18. Esmailzadeh M. Students' views at Shahid Beheshti University of Medical Sciences about congregational prayer and the university mosque. *Proceedings of the 11th National Prayer Conference.* Tehran, Iran; 2011. [in Persian]
19. Askari M. Investigating attitudes and methods of attracting middle and high school students in Hamadan province to the prayer plan [in Persian]. *Niyayesh Quarterly.* 2000;1(2):33-49.
20. Bolourdi T, Ghavidel Z. Pathology of programs promoting the culture of congregational prayer at Islamic Azad University, Sirjan Branch [in Persian]. *Cultural Guardianship of the Islamic Revolution.* 2021;10(22):121-53.
21. Khoshnood Moghadam A, Jafari MT. Investigating and analyzing the status of prayer among university students. *Proceedings of the 11th National Prayer Conference.* Tehran, Iran; 2011. [in Persian]
22. Moradi A. Investigating components to increase participation in congregational prayers (case study: Basij members in Kermanshah city) [in Persian]. *Islamic and Social Sciences Research.* 2020;12(23):131-55. doi:10.30471/soci.2020.4997.1306
23. Mollai Iveli M, Motevali Haghi F, Mohammadi Iaini M B, Marzband R, Eslamifar M, Zakavi A. An Investigation into Some Affecting Factors on Students' Participation in Congregational Prayer in Mazandaran University of Medical Science, Sari [in Persian]. *JRH.* 2019; 6(2):11-9.